

Jože Žontar

Arhiv Republike Slovenije
Ljubljana
Republika Slovenija

ARHIVSKO ŠOLANJE V SLOVENIJI

UDK 378.6:930.25](497.4)

Pregledni članak

Prizadevanja, da bi organizirali šolanje za potrebe arhivov, imajo v Sloveniji že dolgo tradicijo. Na osnovi zveznih načrtov so se od leta 1956 odvijale razprave o šolanju tudi pri nas. Pojavili so se dvomi v uresničenje enotne jugoslovanske arhivske šole, ker se arhivisti iz vse države, zaradi različnega državnega razvoja v preteklosti, ne bi mogli šolati po enotnem programu, pa tudi zaradi pomanjkanja ustreznih predavateljev. Eckhart Franz je prav na simpoziju v Maastrichtu leta 1991 poudaril, kako zgodovinske tradicije vplivajo na arhivsko šolanje in kot primer navedel, da zaradi različnih jezikov, pisav, predvsem pa velike razlike med srbsko, turško in avstrijsko-ogrsko upravno in registraturno tradicijo ni prišlo v bivši Jugoslaviji do skupnega šolanja.¹

Ko je bila ustanovitev zvezne arhivske šole odložena zaradi pomanjkanja denarja, se je oblikoval načrt o stolici za arhivistiko na Prirodoslovno-matematično-filozofski fakulteti v Ljubljani. Pobuda Arhivskega društva, da se uvedejo predavanja iz arhivistike na oddelku za zgodovino omenjene fakultete, pa tedaj ni bila sprejeta. Edina šola, kjer so se v tem času lahko šolali arhivski delavci v Sloveniji, je bila enoletna šola za knjižničarje in arhivske pomočnike pri Višji pedagoški šoli v Ljubljani. Študentje so morali imeti dokončano srednjo šolo z maturo, šolanje pa se

¹ Jorjo Tadić, O potrebi osnivanja paleografsko-arhivističke škole, *Arhivist* 2, 1951, str. 57–61; Eckhart G. Franz, Brauchen wir ein europäisches Archiv-Institut, *Janus* 1992.2, str. 235; Jože Žontar, Arhivsko izobraževanje v Jugoslaviji, s posebnim ozirom na Slovenijo, *Arhivi* 12/1989, str 16–18.

je zaključilo z izpiti iz posameznih predmetov. Šolo, ki je obstajala samo eno šolsko leto (1957/58) so obiskovali in zaključili trije kandidati iz arhivov.

Izgledalo je, da ni možnosti za organizirano šolanje, pa se je še nadalje pomagalo s priložnostnimi tečaji in seminarji. Z njimi je začelo Arhivsko društvo in to že takoj po ustanovitvi leta 1954.

Skupnost arhivov Slovenije je pred tremi desetletji (1968), ko je bilo v vseh slovenskih arhivih zaposlenih komaj 23 delavcev z visoko izobrazbo, pripravila program individualnega usposabljanja, ki je obsegal t.i. osnovno usposabljanje v času pripravništva in t.i. specialistično usposabljanje; prvo se je zaključilo s strokovnim, drugo pa s t.i. specialističnim izpitom. Za presojo zahtevnosti specialističnega usposabljanja, ki je obsegalo 6 smeri, naj navedemo predmetnik za izpit, s katerim se je priznavala usposobljenost za delo na gradivu gospodarskih provenienc od 18. stoletja dalje: temelji statistike in knjigovodstva, gospodarska zakonodaja, sistemi organizacijskih struktur podjetij, specialna arhivistika za gospodarske proveniencije ter vrednotenje gradiva gospodarskih provenienc. Sistem pa se ni skladal s samoupravnim urejanjem kadrovskih vprašanj in ni dolgo vzdržal, naporji napravljeni ob tem, pa so se vendar obrestovali. Ugotavljali smo namreč, ker ni možnosti za organizirano šolanje, so toliko bolj pomembni priročniki za izobraževanje in delo. Tako sva tedaj s pokojnim dr. Sergijem Vilfanom napisala priročnik Arhivistika, ki ga še danes za silo uporabljajo študentje na fakulteti, kot rezultat dela več avtorjev je nastal priročnik Arhivska tehnika, ki pa je ob hitrem tehničnem napredku že močno zastarel in končno je še priročnik Majde Smole, Zgodovina arhivov. Tako se je oblikovala arhivistika v Sloveniji in prodrlo je spoznanje, da je veda dozorela za visokošolski študij.²

Z razvojem arhivske službe v naslednjem desetletju se je večala potreba po uvedbi študija arhivistike v visokošolskem izobraževanju. Novi statut Filozofske fakultete v Ljubljani iz leta 1977 je dal podlago, da je bila uvedena arhivistika na vseh treh stopnjah študija, nakar so se začela v šolskem letu 1978/79 na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani v okviru enopredmetne ali nepedagoške smeri, predavanja iz arhivistike na prvi in drugi stopnji študija. Na prvi stopnji se je predmet predaval v 2. letniku (2 uri tedensko), na drugi stopnji pa v 4. letniku (2 uri predavanj in dve uri vaj tedensko). Od naslednjega študijskega leta je bil možen tudi samostojen podiplomski študij arhivistike: magisterij in doktorat. V začetku je bilo treba premagati nekatere predsodke, saj gre po svojem značaju pri zgodovini in arhivistiki za dve različni stroki, na eni strani za humanistično, na drugi strani pa za

² Arhivsko društvo Slovenije – 40 let, Ljubljana 1995, str. 49–52; Objave Skupnosti arhivov Slovenije, št. 2, december 1968.

vedo izpeljano iz prakse. Odkar je bil odpravljen dvostopenjski študij (v šolskem letu 1985/6), je arhivistika v 3. letniku (2 uri tedensko), seminar iz arhivistike, ki se izvaja v arhivu, pa v 4. letniku (prav tako 2 uri tedensko). V drugem letniku je ostala arhivistika na sporedu še do leta 1989 (v obliki proseminarja).

Jasno je, da znanje ki ga lahko pridobijo študentje na fakulteti, ne zadošča za delo v arhivih. Ugotavljali smo, da je potrebno nadaljnje šolanje na osnovi potreb arhivov. Zamišljeno je bilo, da bi se pripravniki v arhivih vpisovali na enoletni specialistični študij arhivistike, pri čemer je to vrsto študija predvidel tudi statut fakultete. Uspešno opravljeni specialistični izpit iz arhivskih ved, ki smo ga nameravali vezati na področja dela v arhivih, bi veljal tudi kot strokovni izpit. Program specialističnega študija pa na Filozofski fakulteti na splošno ni zaživel, in s tem konceptom nismo prodrli, kar morda ni bilo niti tako narobe. Tudi se je pokazalo, da prezgodnja specializacija ni smotrna. Fakulteta je namreč osredotočila podiplomski študij na magisterij in doktorat in doslej smo dobili tri doktorje in 7 magistrorv arhivistike.³

V zvezi z oblikami vključevanja arhivistike v visokošolski študij naj omenimo za primerjavo, da obstoji v Italiji (Università degli studi di Roma "La Sapienza") in v Belgiji (Univerza v Bruxellesu) možnost, da kandidati pridobijo (v Italiji lahko tudi vzporedno s študijem zgodovine, političnih znanosti ali prava) na katedri za zgodovino – na podlagi dodatnih izpitov – tudi diplomo (licenco) iz arhivistike.

Kakšne so perspektive visokošolskega arhivskega šolanja v Sloveniji? Odgovor na to vprašanje odvisi najprej od potreb in možnosti. Utegne se kdo vprašati, zakaj se ne potegujemo v dodiplomskem študiju za svoj oddelek na Filozofski fakulteti (študentje bi zaključili študij z diplomomirani arhivist)? Tako obstoji od leta 1987 npr. oddelek za bibliotekarstvo in v okviru tega štiriletni študij bibliotekarstva.⁴ Vprašati se je treba, kolikšne so potrebe arhivov po fakultetno izobraženih delavcih. V zadnjih petih letih se je na novo zaposlilo v vseh slovenskih arhivih 15 delavcev s fakultetno izobrazbo, na leto torej povprečno 3. Za sedaj ni mogoče računati z nekim izrednim povečanjem števila delavcev takšnega profila, zaenkrat tudi ne s povpraševanjem v drugih ustanovah po arhivskih kandidatih. Logičen zaključek je ta, da pri tako majhnem številu kandidatov ni pričakovati, da bi ministrstvo za šolstvo odobrilo novo študijsko smer.

Kaj pa sistem ABD študija (kombinirani arhivsko-bibliotekarsko-dokumentalistični študij) kot ga ponekod uvajajo na Portugalskem, Nizozemskem, v Švedski,

³ Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani 1919 – 1989, Ljubljana 1989, str. 18, 73; Ema Umek, Poročilo komisije za šolanje kadrov za zgodovinske arhive in registrature, *Arhivi* 2, Ljubljana 1979, str. 75–76 ter razne ustne informacije, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

⁴ Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani 1919 – 1989, Ljubljana 1989, str. 249–253.

Finski ter v Nemčiji (v Potsdamu)? Tudi v tem primeru naj bi imela po mnenju iniciatorjev takega študija vsaka panoga 40% lastnega programa (bojimo se, da bo to premalo). Drugič pa gre za načelno vprašanje samostojnosti arhivskih delovnih metod in njihove sposobnosti, da se stroka samostojno prilagodi modernim tehnologijam, kar se je jasno demonstriralo ob pripravi lastnih mednarodnih standardov za popisovanje.⁵ Enako vprašljiva se nam zdi kombinacija šolanja z delavci za varstvo kulturne dediščine, kjer so skupne točke več ali manj le na področju materialnega ohranjanja gradiv (npr. Università degli studi di Udine).

Dolgoletne izkušnje kažejo, da je največ, kar lahko da visokošolski študij za delo v arhivu – poleg poznavanja arhivskih načel in problemov, kar je koristno tudi za tiste, ki prihajajo v arhiv kot raziskovalci, – solidno zgodovinsko znanje, ki bo tudi v času kibernetike obdržalo osnovni značaj. Tu smo si od vsega začetka še posebej prizadevali, da bi bile v študijskem programu zgodovine zadovoljivo zastopane vede, ki so povezane z delom v arhivih (Nemci imajo za to lep izraz "archivbezogene Geschichtsfächer"). Deloma je to uspelo, ko je bil odpravljen dvostopenjski študij in je bil vpeljan v 4. letniku predmet strukture inštitucij, ki obsega predvsem za kakršnokoli delo z arhivskim gradivom potrebno poznavanje upravne zgodovine od 16. stoletja do najnovejšega časa (2 uri tedensko). Po mnenju velikega števila študentov velja ta predmet za enega najtežjih. V dodiplomskem študiju bi si nadalje želeli, da se poveča število ur za t.i. zgodovinske pomožne vede, vključiti bi bilo treba v učni načrt zlasti nemško paleografijo, viroslovje (Quellenkunde) vključno s sodobnimi mediji in elektronskim gradivom, itd. Potrebno bi bilo tudi več jezikovnega znanja, glede na zgodovinsko preteklost države, ki so ji krojile usodo številne tuje vladavine. Sploh pa bi želeli, da bi samostojna študijska smer izraziteje usposabljala za raziskovalno delo. V kratkem se nam obeta reforma učnega načrta, ko bo priložnost, da to dorečemo.

Praktično znanje za delo v arhivu pa je mogoče pridobiti le ob delu. V času pripravništva se delavec usposablja v svoji ustanovi pod vodstvom mentorja, velikega pomena – tudi za enotnost strokovnega dela – pa je skupno usposabljanje. Bili smo v dilemi, ali vpeljati stalno določene šolske dneve (po vzoru arhivske šole v Haagu), ko bi kandidati prihajali na izpopolnjevanje, ali pa šolanje strniti (vsako leto npr. na nekaj tednov), poleg tega pa naj bi bil en teden predviden za spoznavanje arhivov. Arhivi so se zelo jasno odločili za drugo varianto, nosilec šolanja pa je center za strokovni razvoj, pri Arhivu Republike Slovenije. Iz razloga, da ne bi ogrozili s prezgodnjo specializacijo enotnosti poklica in s tem v zvezi sploh njegov obstoj, je

⁵ Angelika Menne Haritz, spremna beseda k: Internationale Grundsätze für die archivische Verzeichnung, Veröffentlichung der Archivschule Marburg 23, Marburg 1994, str. 10.

treba dovolj na široko izpeljati tudi to fazo šolanja. Imam vtis, da se včasih iščejo v tem oziru nesmiselne razlike. Specializacijo je treba graditi predvsem na drugačnih osnovah, tako naj bi imel npr. specialist za gospodarske fondе kot osnovno izobrazbo diplomu ekonomske fakultete, specialist za pravosodne fondе, pravno fakulteto, itd.

Za vsako organizirano šolanje so potrebni pripomočki. Tu nas čaka še dosti dela, predvsem na področju arhivistike, viroslovja in arhivskoupornem področju so še znatne bele lise. Važno bi bilo to tudi zaradi željene kontinuitete pri posredovanju znanj in iz razlogov racionalnosti.

Nadaljnji odgovor na zastavljeno vprašanje pa odvisi tudi od tega, kakšne profile delavcev bomo v bodoče potrebovali v arhivih. Če govorimo o delavcih z visoko izobrazbo mora biti cilj univerzitetnega študija znanstveno usmerjen arhivist, ki ga mora označevati kompetentnost, da samostojno oblikuje načela in odločitve. Prepričan sem, da bo potrebno oprostiti visokošolsko izobražene arhiviste opravljanja številnih nalog pri urejanju in popisovanju sodobnih masovnih spisov ter za ta dela pritegniti delavce z višjo in srednjo stopnjo izobrazbe. Seveda morajo biti visokošolsko izobraženi delavci usposobljeni za vodenje del in sprejemanje temeljnih odločitev. Taka oprostitev pa bi jim odprla možnost, da se v večji meri posvetijo raziskovalnemu delu. Pri tem ne mislim le (ali v prvi vrsti) na zgodovinska in pomožnozgodovinske raziskave, marveč v vse večji meri tudi na raziskave s področja arhivistike.⁶

Temelje za tako usmeritev pa daje magistrski študij iz arhivistike. Za vsako stroko so posebno pomembni strokovnjaki iznad povprečja, strokovnjaki na katerih leži nadaljnji razvoj stroke. Za pospeševanje magistrskega študija pa je potrebno tudi finančno stimuliranje, kar naš novi pravilnik o pripravništvu, strokovnih izpiti in pridobivanju nazivov zaposlenih v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine (z dne 15.5.1996) delno že upošteva, bi pa moral v mnogo večji meri.

Magistrski študij traja dve leti, teoretični del se zaključí po novem pravilniku z izpiti iz 6 predmetov. Po vzoru magisterija iz zgodovine se sedaj tudi magisterij iz arhivistike deli na dve smeri, za gradivo do srede in od srede 18. stoletja dalje, kar pa je vprašanje, ali je smiselno. Želeti je, da pridobijo vsi kandidati enako poglobljeno strokovno znanje, s čemer bi bila zagotovljena tudi potrebna fleksibilnost, ki je zlasti potrebna pri manjših arhivih. Pripravljamo enoten študijski program za magisterij iz arhivistike, ki bo dovolj na široko (v obliki izbranih poglavij) zajel arhivske vede,

⁶ Hermann Rumschtel, Tätigkeiten im öffentlichen Archivwesen: Die Laufbahnen des höheren, gehobenen und mittleren Archivdienstes und ihre Unterschiede, *Archivmitteilungen* 3/93, str. 80–82; Theo H.P.M. Thomassen, Between the qualified zero and senior professional: The training of non-academic staff for archives, International council on archives, *Studies* 7, Paris 1995, str. 56–64; Jože Žontar, Fragen der Archivarsausbildung an den Universitäten in Ost- und Mitteleuropa, prav tam, str. 35–41.

nekaj prostora pa pustil tudi za specializacijo. Vodilna področja ostajajo arhivistika, arhivsko pravo, ustavna in upravna zgodovina, viroslovje, paleografija, kronologija in druge pomožne zgodovinske vede, ustavna in upravna zgodovina, z arhivi povezane tehnične in informacijske vede, kakor tudi arhivska upravna praksa, kajti specialna kombinacija arhivistike, zgodovinskih ved in upravnih ved ter informatike označujejo arhivsko identiteto.⁷

Pri magistrskem delu se je večina kandidatov odločila za prikaz razvoja določenih vrst institucij, doslej je le en kandidat izbral nalogo iz arhivistike. Čeprav kandidati niso pretirano posegali v obravnavo dobe, v kateri spremljajo razvoj določenih institucij, pa vendar prihaja do izraza koristna povezava z zgodovino.

Problemi obstojijo tudi glede izobraževanja delavcev z višjo in srednjo izobrazbo. Že v 70 ih letih smo poskušali doseči, da bi na Višji upravni šoli v Ljubljani poleg upravne in finančne smeri obstajala tudi arhivska smer, kar pa ni imelo realne osnove. Želeti je, da bi imeli delavci teh profilov neko osnovno upravno izobrazbo, dopolnilno usposabljanje, ki mora imeti poudarek na strokovni obdelavi arhivskega gradiva, pa ostaja naloga mentorjev ter centra za strokovni razvoj.

Kot vse vede, se tudi arhivske naglo razvijajo. Če želi arhivska služba napredovati, mora napredovati stroka, ki je osnova vsakemu temeljnemu izobraževanju. Po vzoru francoskega l'Institut de recherche sur les documents et les archives contemporaines v Parizu bi kazalo vpeljati tim. študijske dneve, posvečene pridobivanju novih spoznanj na področju arhivskih ved, kjer lahko prihaja interdisciplinarnost še zlasti do izraza. Enako pomembno pa je tudi permanentno izobraževanje, ki vključuje tudi izmenjavo izkušenj. Njegove oblike so številne, vse bolj pa se poslužujemo tudi pestre mednarodne ponudbe in prakse v tujih arhivih.

Kljub temu, da ne moremo organizirati šolanja kot v večjih državah, pa vendar želimo, da pridobijo diplomanti enako obsežno znanje kot na drugih primerljivih šolah oziroma fakultetah v tujini.⁸

Summary

ARCHIVAL EDUCATION IN SLOVENIA

Endeavours to organise education and training for the needs of archives in Slovenia started as early as 1956, and archival science was finally included in higher

⁷ Kolokvij komiteja Mednarodnega arhivskega sveta za šolanje 7 – 9. septembra 1989 v Milanu, *Janus* 1990.1, str. 22 – 52; Vrsta referatov na simpoziju Archives and Europe without boundaries, Maastricht 1991, *Janus* 1992.2, str. 167 – 241.

⁸ Die Archive in der Europäischen Union, Europäische Kommission 1994, str. 66 – 75.

education in the university year 1978/79. The article deals with the prospects of this education and with possibilities higher education can offer to the requirements of archives. Skills can be acquired at work only, but also in this case it is necessary to organise training for all future archivists; it is performed by the Centre for Professional Development at the Archives of the Republic of Slovenia. Special significance for the development of our profession has the postgraduate course, that runs on Faculty of Arts many years already.